

Aile Eğitimi Programının Okulöncesi Dönemde Çocuğu Olan Aile ve Çocuk Kavramlarına İlişkin Farkındalıklarına Etkisi

Dilek Erol¹

G. Şule Tepetaş Cengiz²

Özet

Çocuklar doğdukları andan itibaren öğrenmeye başlarlar, bu öğrenmelere kaynaklık eden en önemli çevresel unsur ailedir (Kılıç, 2010; Özbey, 2010). Yaşamın kritik yılları sayılan erken çocukluk yıllarında çocukların gelişimlerini en üst düzeyde gerçekleştirebilecekleri nitelikli çevreler, çocuk-egitimci(okul)-aile-toplum dörtlüsünün birbiriyle karşılıklı etkileşimli ve geçişli olarak ele alınması ile oluşturulabilmektedir. Bu çalışma anne-babalara yönelik uygulanan anne-baba üniversitesi uygulamasının aileler üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması kullanılmıştır. Klasik eylem araştırması olarak planlanmış olan bu çalışma eylem araştırması modellerinden Mills Modeli'ne göre tasarlanmıştır. Araştırmada veri toplama aşamasında görüşme formlarından yararlanılmıştır. Katılımcılar ile yüz yüze gerçekleştirilen ön görüşmeler ve eğitim programının ardından ise son görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aile Eğitimi Programının çerçevesi ve uygulanma sürecinin düzenlenmesi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. 10 hafta süre ile uygulanan Aile Eğitim Programına okul öncesi dönemde çocuğu olan 14 ebeveyn gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılar ile yapılan ön ve son görüşmelerden elde edilen veriler döküm hale getirilmiş ve içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi MAXQDA programı kullanılarak yapılmış ve ön görüşme ile son görüşmeden elde edilen görüşme sonuçlarının içerik analizlerinden elde edilen verilerin sunumu şekiller ve grafikler kullanılarak MAXQDA yardımıyla tasarlanmıştır. Anne Baba Eğitimi Programı sonrasında anne-babaların iletişim konusunda kendilerini güçlendirdiği saptanmıştır. Ayrıca AEP'in ailelerin güçlenmesini sağladığı ve

1 Dr. Öğr.Üyesi, Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği, dilek.erol@usak.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5565-586X

2 Doç.Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mehmet Tanrıku Sağlık hizmetleri MYO Çocuk Gelişimi Bölümü, suletepetas@ibu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5565-586X

önceden ailelerin kendilerini yalnızca birkaç alanda yeterli ve güçlü hissederken eğitim sonrasında bu alanın genişlediğı görülmüştür.

1. Giriş

Anne-baba eğitimleri, ailede bulunan bireylerin desteklenmesi ve aile içindeki yaşantıların iyileştirilmesine yönelik gerçekleştirilen eğitim programlarını kapsayan; sistematik, kavramsal ve dinamik bir süreçtir (Cavkaytar, 1998; Koç, Koçtürk ve Zencir, 2022; Üstünoğlu, 1991). Sanayi devrimi yıllarında geniş ailelerden çekirdek aile yapısına geçişte ihtiyaç duyulan aile eğitimleri, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmaya başlanmıştır. Ülkemizdeki uygulamalar Cumhuriyet'in ilk yılları ile başlamış fakat ülkenin ihtiyaçları kapsamında daha çok okuma yazma üzerine odaklanmıştır. 1950'lerde artan sanayileşme ile aile yapısı değişime uğramış ve ailelerin uzman desteğine ihtiyaçları olduğu görülmüştür. Alanda 1970'lerde akademik çalışmalar başlasa da kapsamlı aile eğitim programları 2000'li yılların başında tasarlanmaya ve uygulanmaya başlamıştır (Sağır, 2020).

İnsanlar temel ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü ailede karşılamaktadırlar (Yıldırım, 2020). Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2021 sonuçlarına göre bireylerin % 67,6'sı kendilerini en çok ailelerinin mutlu ettiği belirtilmektedir (TÜİK, 2022). Dolayısıyla aile, bireyin psikolojik sağlamlığında önemli bir etken olarak yer aldığı söylenebilir. Eğitim açısından değerlendirildiğinde de çocuğun gelişimi ve eğitiminden öncelikle anne-babası sorumludur. Eğitim, informal olarak ailede başlayan daha sonra eğitim kurumlarında devam eden bir süreçtir. Aile içinde çocukların olumlu gelişim göstermesi anne-babaların çocuk gelişimi ve eğitimi üzerine sahip oldukları bilgi ve becerilere bağlıdır (Bolat, Gürsoy ve Strom, 2016). Anne-baba olmanın herhangi bir ehliyet zorunluluğu olmadığından, çocuklarına sağlıklı destek olabilmesi için anne babaların, çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda eğitime ihtiyaçları bulunmaktadır (Johnston ve Halocha, 2010). Bir diğer deyişle anne-babalık becerileri içgüdüsel değildir ve bu beceriler daha sonra öğrenilebilir becerilerdir (Arslan ve Ulaş, 2022; Collins ve diğerleri, 2012). Araştırmalar bu bilgiyi destekleyerek, anne babaların anne-babalık becerileri konusunda kendilerini yetersiz hissettiğini ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir (Tezel-Şahin ve Özbey, 2007). Dahası bu ihtiyaç toplumsal değişimler beraberinde değişen rolleri ve geleneksel destek sistemlerinin yıkılmasıyla daha da arttığı bilinmektedir (Kılıç, 2010). Özetle aile algısı, yapısı ve formatı; günün koşullarına ve insanın ihtiyaçlarına göre değişse de her zaman ailenin çocuğun hayatının merkezinde, çocuğun hayatına yön veren etkin ve başat bir rolü olduğu söylenebilir (Şahin ve Özbey, 2007; Yıldırım, 2020).

Çocuklar doğdukları andan itibaren öğrenmeye başlarlar, bu öğrenmelere kaynaklık eden en önemli çevresel unsur ailedir (Kılıç, 2010; Özbey, 2010). Yaşamın kritik yılları sayılan erken çocukluk yıllarında çocukların gelişimlerini en üst düzeyde gerçekleştirebilecekleri nitelikli çevreler, çocuk-egitimci(okul)-aile-toplum dörtlüsünün birbiriyle karşılıklı etkileşimli ve geçişli olarak ele alınması ile oluşturulabilmektedir. Bronfenbrenner (1977), ekolojik sistemler kuramı ile çocuğun yaşantısında çocuğu etkileyen sistemleri; mikrosistem, mezosistem, ekosistem, makrosistem ve koronosistem olarak tanımlamakta, çocuğun potansiyelini en üst düzeye çıkabilmesi sistemlerin niteliğini ve arasındaki bağın önemini altını çizmektedir. Dolayısıyla okul ve aile sistemi uygulamalarının bağlantılı ve tamamlayıcı olabilmesi için anne-baba eğitimleri iyi tasarlanmalıdır. Programların uygulayıcısı olarak da okul öncesi öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve okul psikolojik danışmanlara önemli roller düşmektedir. Çünkü okul öncesi ve ilkokula devam eden öğrencilerin aileleri ve öğretmenleri arasında daha yakın bağları vardır (Epstein, 1995) ve anne-babalar ihtiyaç duydukları desteği en çok sınıf öğretmenleri, okul psikolojik danışmanları ve okul öncesi öğretmenlerinden aldıklarını belirtmektedir (Abdülhakimoğulları ve Samancı, 2022; Koç, Koçtürk ve Zencir, 2022). Ayrıca okul öncesi dönemden itibaren kurulan sağlıklı aile içi ilişkiler çocuğun akademik, sosyal, bilişsel olmak üzere birçok gelişim alanında olumlu katkı sağlar (Kandır ve Alpan, 2008, Grindal ve diğerleri, 2016, Kumpfer, Magalhaes, ve Ahearn Greene, 2016). Bu dönemdeki eğitimler; ana-babaya konuya özgü becerilerin öğretilmesi, sosyal ve duygusal olarak destek verilmesi, anne-baba ve profesyoneller arasında bilgi alışverişi, anne-babanın bir gruba katılması, uygun anne-baba ve çocuk ilişkilerinin geliştirilmesi ve anne-babaya toplumsal kaynaklara ulaşmalarında yardımcı olmak gibi pek çok değişik biçimlerde tanımlanmıştır (Bekman, 2000). Anne-baba eğitimleri ile anne-babalar çocukların ihtiyaçlarının farkında ve çocuklarının iyi oluşlarında daha sorumlu olabilmektedir (Yuen, 2017). Bu eğitimler sayesinde anne-babalar uzmanlardan destek ve bilgi alırken, anne babalık becerilerini de geliştirebilirler (Arslan ve Ulaş, 2022). Anne-baba eğitimi programlarının, çocuklardaki davranış sorunlarını azalttığı (Chorpita ve diğerleri, 2002; Kazdin, 1999), aile içi etkili iletişimi desteklediği (Döpfner ve Lehmkuhl, 2005; Petermann ve diğerleri, 2010), anne-babalık becerilerini arttırdığını (Sanders, Markie-Dadds ve Turner, 2003), olumsuz tutumları engellediği (Heinrichs ve diğerleri, 2002) ve önleyici bir rolü olduğu (Gordon, 2002) görülmektedir. Anne-baba eğitimlerinin olumlu etkisi çocukların iyi oluş hallerine katkı ile sınırlı olmayıp anne-babalar üzerinde de olumlu değişikliklere neden olmaktadır. Yapılan çalışmalar eğitimlere katılan anne-babaların kaygılarının (Schrott ve diğerleri, 2019) ve tepkisel davranış-

larının azaldığını (Jenkins ve diğerleri, 2018), empati duygusunun geliştiğini (Lau ve diğerleri, 2017; Rizo ve diğerleri, 2011) eşler arası iletişiminin kuvvetlendiğini (Afrouz ve diğerleri, 2015), anne-babalık konusunda daha az zorlandıklarını (Arslan ve Ulaş), özgüvenlerinin arttığını (Mendel, ve diğerleri, 2012; Myers, 1996) belirtmektedir. Hem bireysel hem toplumsal önemli çıktıkları olan bu eğitimlerin yaygınlaştırılması, sıklıkla güncellenmesi ve kalitesinin artırılması önemlidir.

Ülkemizde 2009 yılında Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü de aile eğitim ihtiyacı analizi yaparak geniş uzman katılımı ile Aile Eğitim Programı (AEP) geliştirmiştir. 2010 yılından bugüne 5 alanda (aile içi iletişim, sağlık, iktisat, hukuk ve medya) ve 23 modülden oluşan Aile Eğitim Programı (AEP) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ailelere ulaştırılmaktadır (<https://aep.gov.tr/tr/aep-hakkında/aep-in-tarihcesi/>). Ülkemizde gerçekleştirilen Aile ve Sosyal Çalışmalar Genel Müdürlüğü 5. Şurasında ve 19. Milli Eğitim Şurası'nda okul rehberlik servisi tarafından "0-18 Yaş Aile Eğitim Semineri"ne katılımın özendirilmesi belirtile de 0-8 yaş arası çocuklara yönelik aile içi şiddet araştırmasında anne-babaların sadece %7'si anne babalık becerilerine yönelik herhangi bir eğitim veya danışmanlık hizmetinden yararlandığını belirtmektedir (Müderrişoğlu, 2014). Oysaki anne-babaların, anne-baba olmadan önce ve olduktan sonra ihtiyaç duydukları her dönem, çocuklarının eğitimi ve bakımı konularında bilgilendirilmeleri hem devletin hem sivil toplum kuruluşlarının üstlenmesi gereken önemli bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, 2010).

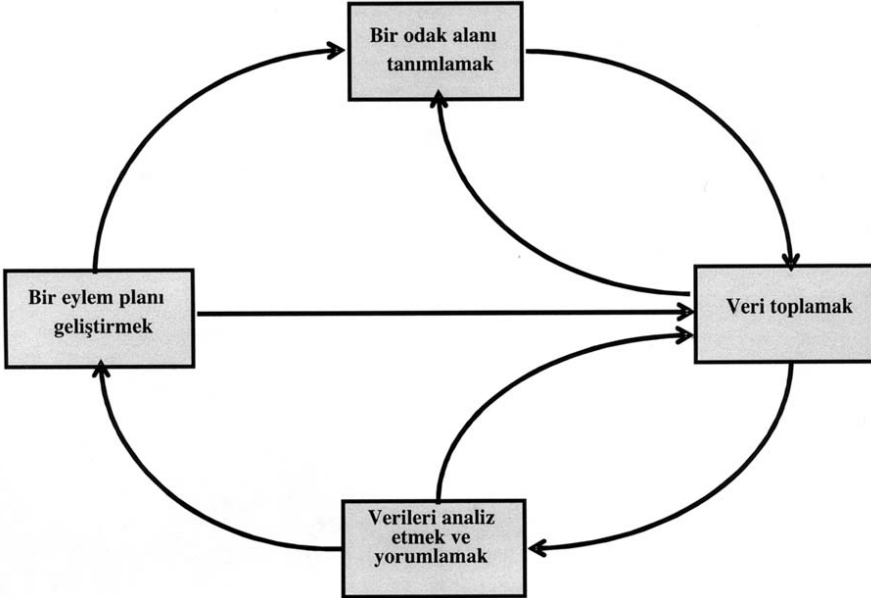
Bu çalışma anne-babalara yönelik uygulanan anne-baba üniversitesi uygulamasının aileler üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır.

1. Anne-baba üniversitesi eğitimi öncesinde ve sonrasında anne-babaların kendilerini güçlü hissettikleri alanlar nelerdir?
2. Anne-baba üniversitesi eğitimi öncesinde ve sonrasında anne-babaların kendilerini yetersiz hissettikleri alanlar nelerdir?
3. Anne-baba üniversitesi eğitimi öncesinde ve sonrasında anne-babaların çocuk gelişiminde zorlandıkları alanlar nelerdir?
4. Anne-baba üniversitesi eğitimi öncesinde ve sonrasında anne-babaların aile içinde iletişim kurmak amacıyla seçtiği yollar nelerdir?
5. Anne-baba üniversitesi eğitimi öncesinde ve sonrasında anne-babaların aile içindeki rolleri nelerdir?

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması kullanılmıştır. Eylem araştırması; “yaparak öğrenme” çerçevesinde gerçekleşen bir araştırma yöntemidir. Eylem araştırmalarında süreç; planlama, eylemde bulunma, veri toplama ve yansıtma aşamalarından oluşur (Büyüköztürk ve diğerleri, 2021). Eylem araştırması bir problemin farkına varılıp tanımlanması ile başlar. Problemin tanımlanmasının ardından çözümler yani eylemler geliştirilir ve gerekli durumda dış destek alınır. Bir sonraki aşamada eylemler uygulanır ve sonuçların değerlendirilmesi yapılır. Ancak bu çözümlerin hemen sorunları çözmesi beklenmez. Burada amaç uygulama sürecinde deneyimler kazanmak ve daha geçerli çözümler yani eylemler geliştirmektir. Bu süreç istenen düzeyde etkin ve kalıcı çözümler bulunana kadar devam eder. Araştırma sona erdiğinde kazanılan deneyimler ve sonuçlar paylaşılır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2021). Klasik eylem araştırması olarak planlanmış olan bu çalışma eylem araştırması modellerinden Mills Modeli'ne göre tasarlanmıştır. Mills eylem araştırması sürecini döngüsel olarak modellemekte ve Şekil 1'de belirtilen modeli araştırmacılara sunmaktadır (Mills, 2001).

Şekil 1. Mills (2011) döngüsel eylem araştırması modeli

Eylem araştırmasının temel adımları

Adım 1: Konunun/Sorunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

Eylem araştırmasının başlangıç noktası olarak bilinen bu adımda konu, araştırmacının amacı ve problemleri belirlenmiştir. Söz konusu bu araştırmaya başlamadan önce araştırmanın gerçekleştirildiği akademisyenlere anne ve babalar tarafından gelen anne-baba üniversitesi istekleri değerlendirilmiştir. Bu hususta Aile Danışma Merkezi'ne yapılmış başvurular incelenmiş ve ardından telefon görüşmeleri yapılarak almak istedikleri eğitim içeriği katılımcılar ile birlikte başlıklar halinde oluşturulmuştur. Ailelerden iletilen konu başlıkları ve akademisyenlerin olması gerektiğini belirttikleri konu başlıkları, alan yazından alınan başlıklar ve benzer eğitim içeriklerinde yer alan başlıklardan oluşturulan bir dijital ihtiyaç belirleme formu 60 aileye gönderilmiştir. Ailelerin ihtiyaç formundaki konulardan seçim yapmaları ve eğitimin gerçekleştirilmesini istedikleri tarihlere dair önerilerde bulunmaları istenmiştir. Ailelerin önerilerinin alınması ile birlikte eylem araştırmasının ikinci adımına geçilmiştir.

2. Adım: Bilgi Toplanması

Ailelerden gelen ihtiyaç belirleme formları araştırma ekibi tarafından gözden geçirilmiştir. Ailelerin sıklıkla iletişim, çocuk gelişimi, aile içi roller, çocuk yetiştirme tutumları gibi konuları işaretledikleri belirlenmiştir. Eğitime katılma başvurusunda bulunan ailelerin özellikleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

3. Adım: İlgili Alanyazının Taranması

Araştırmacılar tarafından bu hususta yapılmış tüm anne-baba eğitim programları konu başlıklarına göre taranmış ve tasarlanacak olan anne-baba eğitime ilişkin alanyazın taraması yapılmıştır. Gerçekleştirilecek olan anne-baba eğitiminin hangi kuram ve kuramcılara dayanması gerektiği, günümüzün ihtiyaçları ve ailelerin edinilen ihtiyaç belirleme formları birlikte değerlendirilerek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2010 yılında geliştirilmiş olan Aile Eğitim Programı uygun eğitim içeriğini karşılaması nedeniyle tercih edilmiştir. Aile Eğitim Programı (AEP) ailelerin, aile eğitim ile ilgili temel ihtiyaçları dikkate alınarak geliştirilmiş, 5 alanda toplam 28 modülden oluşmaktadır (<https://aep.gov.tr/tr/aep-hakkinda/aep-in-tarihcesi/>).

4. Adım: Araştırma Planının Geliştirilmesi

Bu adımda katılımcıların ve alanyazın araştırmalarının incelenmesinin ardından katılımcıların ihtiyaçlarından yola çıkarak araştırma soruları belir-

lenmiştir. Araştırma sorularının ardından Aile Eğitim Programı'nın belirlenen konulara ilişkin modülleri ve üniteleri saptanmıştır. Aile Eğitim Programı'ndan, "çocuk gelişimi ve eğitimi", "evlilik ve aile hayatı" "aile yaşam becerileri", "okul ve aile", "değerlerin edinilmesinde ailenin rolü", "hukuk okuryazarlığı", "sağlık okuryazarlığı", "ailede bilinçli medya kullanımı", "aile bütçesi ve kaynak yönetimi", "aile ve din ahlak eğitimi" modülleri dahil edilmiştir. Elde edilen konular araştırma sorularına göre sınıflandırılmış ve eğitim programı bu yolla oluşturulmuştur.

Araştırmada veri toplama aşamasında görüşme formlarından yararlanılmıştır. Katılımcılar ile yüz yüze gerçekleştirilen ön görüşmeler ve eğitim programının ardından ise son görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Beş sorudan oluşan bu görüşmeler araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcı ile ortalama 20 dakika sürmesi planlanmıştır. Sorular öncelikle araştırmacılar tarafından hazırlanmış ardından uzman görüşüne sunulmuştur. 3 ayrı alan uzmanı tarafından görüş alınan sorular son haline getirilmiştir. Katılımcılardan gönüllü bir katılımcı ile ön görüşme yapılmıştır.

Aile Eğitimi Programının çerçevesi ve uygulanma sürecinin düzenlenmesi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Eğitim programının sunulması için ise uzmanlık alanlarına göre on uzman belirlenmiş ve eğitimler bu uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar süreçte eğitim içeriğini düzenleyici, eğitim sürecini gözleyen ve süreci kolaylaştırıcı olarak görev almıştır.

Aile Eğitim Programının uygulanma süresi 10 hafta olarak belirlenmiştir. Belirlenen on hafta öncesinde ön toplantı gerçekleştirilmiştir. Ön toplantıda eğitime katılmak isteyen gönüllü katılımcılar ile haberleşilerek eğitimin gerçekleştirileceği gün, saat ve mekânın belirlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca eğitime katılacak olan 14 okul öncesi dönemde çocuğu olan katılımcı ile tanışma gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde çalışmaya ilişkin etik ilkelerden bahsedilmiş ve onam formları eğitim başlamadan evvel alınmış ve ön görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aile Eğitimi Programı'nın içeriği Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Aile Eğitim Programı Haftalık Programı

Hafta	Hayatın ilk çeyreği
Hafta	Evlilik ve Aile Hayatı
Hafta	Aile Yaşam Becerileri
Hafta	Okul ve Aile
Hafta	Değerlerin Edinilmesinde Ailenin Rolü
Hafta	Hukuk Okuryazarlığı
Hafta	Sağlık Okuryazarlığı
Hafta	Medya Okuryazarlığı
Hafta	Ailede Bilinçli Medya Kullanımı
Hafta	Ailede Din ve Ahlak

10 hafta sonunda katılımcılarla son görüşme yapılmış ve sertifikaları paylaşılmıştır.

5. Adım: Verilerin Analizi:

Katılımcılar ile yapılan ön ve son görüşmelerden elde edilen veriler dö-küm hale getirilmiş ve içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı oluşturulmuş kodlamalarla metnin bazı sözcüklerini daha küçük içerik kategorileri ile özetleyen sistematik, yinelenen bir tekniktir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2021). İçerik analizi; amaçları belirleme, kavramları tanımlama, analiz birimlerini belirleme, konu ile ilgili verilerin yerini belirleme, mantıksal bir yapıyı geliştirme, kodlama kategorilerini belirleme, sayma, yorumlama ve sonuçları yazma aşamalarından oluşur (Büyüköztürk ve diğerleri, 2021). İçerik analizi MAXQDA programı kullanılarak yapılmış ve ön görüşme ile son görüşmeden elde edilen görüşme sonuçlarının içerik analizlerinden elde edilen verilerin sunumu şekiller ve grafikler kullanılarak MAXQDA yardımıyla tasarlanmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışmaya katılan katılımcıların aile eğitimi konusundaki ifadelerine ilişkin bir kelime bulutu oluşturulduğunda Şekil 2'de yer alan kelime bulutu oluşmuştur.

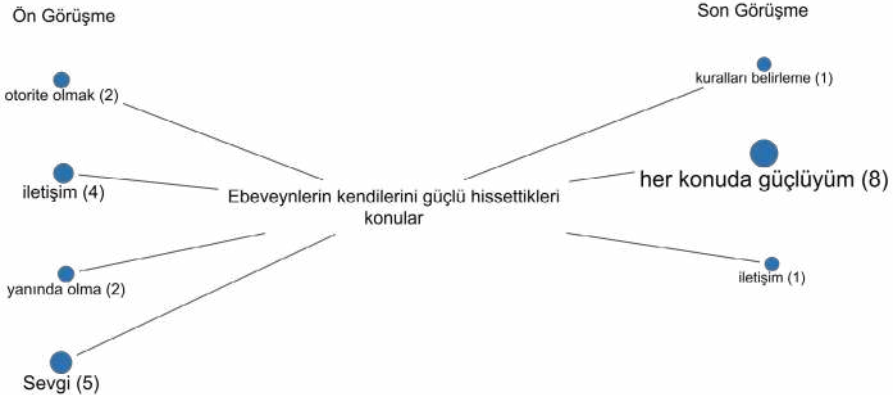
Şekil 2. Aile Eğitimi Programına ilişkin katılımcı görüşleri kelime bulutu

Şekil 2 incelendiğinde öne çıkan kelimenin “iletişim” olduğu görülmektedir. Benzer şekilde alanda uygulanan anne-baba eğitim programlarında da eğitimlerin aile içi iletişimi olumlu yönde etkilendiği bilinmektedir (Landy ve Menna 2006; Mendel, ve diğerleri., 2012, Nicholson ve diğerleri, 2002; Tuijl ve Leseman, 2004; Tönbul, 2019; Özel ve Zelyurt, 2016).

Aile Eğitim programına katılan ailelerin kendilerini güçlü hissettikleri konulara ilişkin ön ve son görüşmelerin temaları Şekil 3’te yer almaktadır.

Şekil 3. Aile Eğitim Programına katılan anne-babaların kendilerini güçlü hissettikleri hususlar

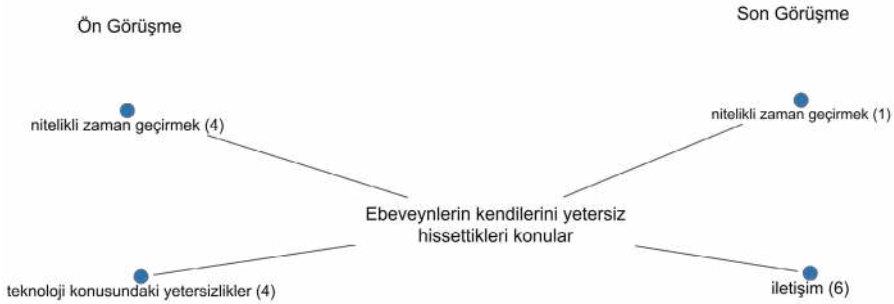

Şekil 3 incelendiğinde anne-babaların kendilerini güçlü hissettikleri hususlar konusunda aile eğitim programı öncesinde gerçekleştirilen ön görüşmede otorite olmak (2), iletişim (4), yanında olma (2), sevgi (5) dile getirdikleri belirlenmiştir. Ailelerle eğitim programının sonunda yapılan görüşme

ise aynı soruya ilişkin kuralları belirleme (1), her konuda güçlüyüm (8), iletişim (1) yanıtlarını verdikleri görülmektedir. Şekil 3'te yer alan bulgulardan yola çıkarak verilen aile eğitim programının ön görüşmedeki sonuçlarına göre ailelerin güçlenmesini sağladığı ve önceden ailelerin kendilerini yalnızca birkaç alanda yeterli ve güçlü hissederken ardından bunu genişletmeye başladığı söylenebilir. Bu bağlamda alanyazın incelendiğinde Pherson ve Robinson (1990)'un , çalışmalarında uyguladıkları 11 haftalık anne-baba eğitim programı sonunda da çalışmaya paralel bir şekilde eğitime katılan anne-babaların kendilerine güven, çocuklarının davranışlarına dair kabul ve anlayışın arttığı ortaya koymuştur. Benzer şekilde Kimmet'in (2003) çalışmasında ailelere gerçekleştirilen eğitim ve destek programlarının bu ailelerin zorluklarla başa çıkma, aile içindeki ilişkileri güçlendirme, çevresel faktörler ile baş etme boyutlarında ailelere katkı sağladığını belirtmektedir. Yine Popkin (1999) de anne-baba eğitim çalışma grubuna katılan annelerin aile eğitimi süresince değer yargılarını incelemiş ve sosyal desteğin buna etkisini değerlendirmeye çalışmıştır. Grup içerisindeki annelerin eğitim grubunun sosyal desteğinden etkilenecek kendilerini bir çok konuda daha güçlü hissetmeye başladığını ortaya koymuştur. Landy ve Menna (2006) ise yürüttükleri çalışmada anne eğitim programı sonrasında annelerin öz yeterlilik becerilerinde ve bilgi düzeyinde artış olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda alanyazın incelendiğinde bu çalışmada elde edilen bulgular ile benzerlikler olduğu söylenebilir.

Aile Eğitim programına katılan ailelerin kendilerini yetersiz hissettikleri konulara ilişkin ön ve son görüşmelerin temaları Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Aile Eğitim Programına katılan anne-babaların kendilerini yetersiz hissettikleri hususlar

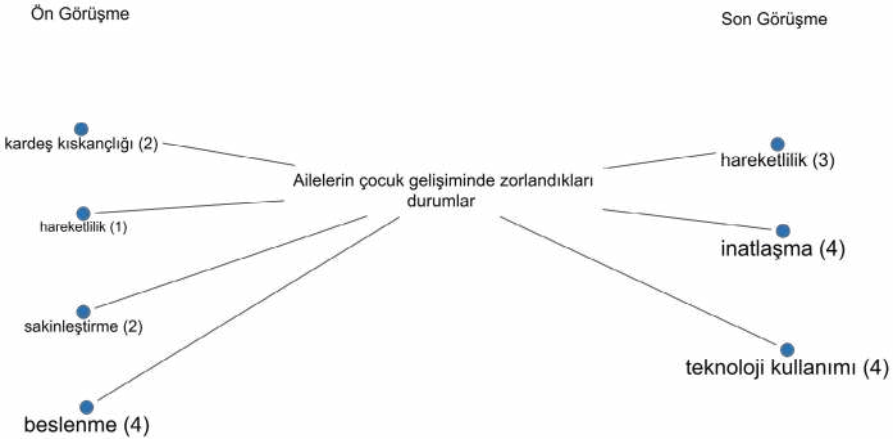

Şekil 4 incelendiğinde anne-babaların kendilerini yetersiz hissettikleri hususları aile eğitim programı öncesinde gerçekleştirilen ön görüşmede nitelikli zaman geçirmek (4), teknoloji konusunda yetersizlikler (4) şeklinde dile getirdikleri belirlenmiştir. Ailelerle eğitim programının sonunda yapılan görüş-

me ise aynı soruya ilişkin nitelikli zaman geçirmek (1), iletişim (6) yanıtlarını verdikleri görülmektedir. Buna göre ailelerin eğitim öncesinde kendilerini nitelikli zaman geçirmek ve teknoloji konusunda yetersizliklerinin daha önemli olduğunu düşünürlerken eğitim sonrasında aile içi iletişimin önemini kavramaları ve çocuklarına bu yolla destek olmanın da aslında iletişimden geçtiğini fark etmeleri sebebiyle ebeveynlerin iletişim (6) konusunda kendilerini daha güçsüz hissettikleri söylenebilir. Bu bulgulardan yola çıkarak alanyazın incelendiğinde Tezel-Şahin ve Özbey (2007)'inde yaptıkları çalışmalarında da bilginin artmasının yanında hızla değişen sosyal değerler karşısında anne-babaların çocuk gelişimi ve eğitim hakkında kendilerini yetersiz görmekte olduğunu ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda karmaşaya düştüğünü savunmuşlardır. Tönbül (2019) yürüttüğü çalışmasında anne-baba eğitim programına katılan annelerin yazdıkları incelendiğinde, verilen aile eğitimi programının aile hayatına olumlu yansıdığı, çocuklarıyla iletişim kurmaya yoğunlaştıklarını belirtmiştir.

Aile Eğitim programına katılan ailelerin çocuk gelişiminde zorlandıkları hususlara ilişkin ön ve son görüşmelerin temaları Şekil 5'te yer almaktadır.

Şekil 5. Aile Eğitim programına katılan anne-babaların çocuk gelişiminde zorlandıkları hususlar

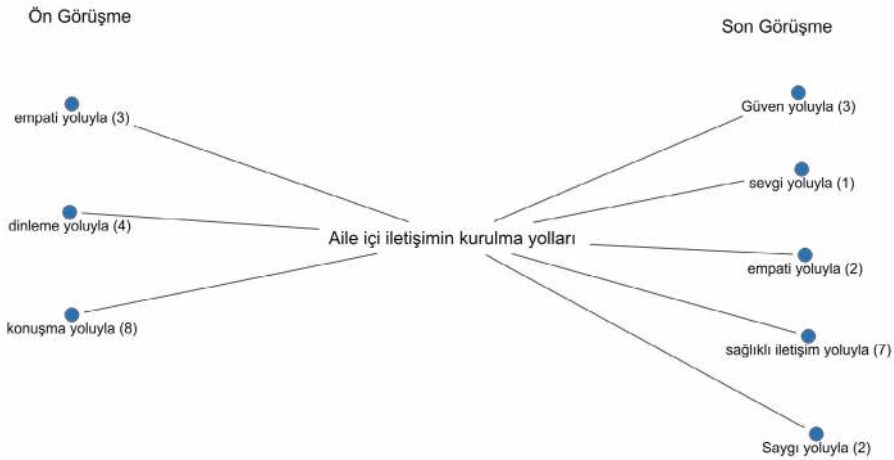

Şekil 5 incelendiğinde anne-babaların çocuk gelişiminde zorlandıkları durumlara ilişkin aile eğitimi programı öncesinde geliştirilen görüşmede ailelerin kardeş kıskançlığı (2), hareketlilik (1), sakinleştirme (2), beslenme (4) şeklinde dile getirdikleri belirlenmiştir. Eğitim programı sonrasında aileler ile yapılan görüşmede ise hareketlilik (3), inatlaşma (4), teknoloji kullanımı (4) şeklinde zorlandıkları durumları açıkladıkları saptanmıştır. Ön görüşme ve son görüşme sonuçları incelendiğinde ailelerin dile getirdikleri konuların

farklılaştığı göze çarpmaktadır. Bu değişimin verilen aile eğitimi programı içeriğinin ailelerin zorlandıkları konuları isimlendirmelerinde yol gösterici olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Alanyazında anne babalara yönelik yürütülen eğitim programları sonrasında, anne-babaların aile ilişkilerini anlamlandırma düzeylerinin değiştiğini belirtmektedir (Temel, 2003). Wind ve Brown'un (1987) uyguladıkları anne-baba eğitiminden önce anne-babaların çocuk gelişimi ve eğitim konusunda yetersiz olduklarını ve bu sebeple çocuklarından beklentilerinin çok yüksek olduğunu fakat eğitim sonunda daha gerçekçi beklentilere ulaşmış beklentilerin değiştiğini belirtmektedir.

Aile Eğitim programına katılan anne-babaların aile içinde iletişim kurma amacıyla seçtiği yollara ilişkin ön ve son görüşmelerin temaları Şekil 6'da yer almaktadır.

Şekil 6. Aile Eğitim Programına katılan anne-babaların aile içi iletişim kurmada yararlandıkları yollar

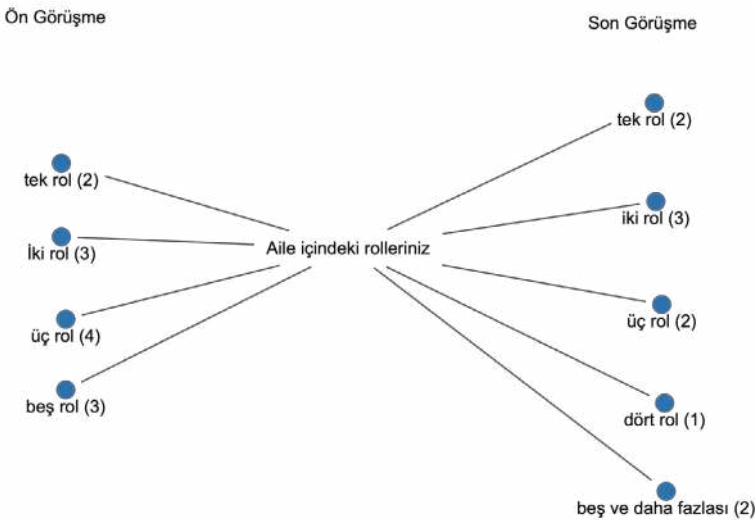
Şekil 6 incelendiğinde aile eğitim programına katılan anne-babaların aile içi iletişim kurma yollarına ilişkin ön görüşme sonuçlarına ilişkin üç ayrı temada görüşlerini belirttikleri söylenebilir. Anne-babaların empati yoluyla (3), dinleme yoluyla (4) ve konuşma yoluyla (8) aile içi iletişimi kurmaya çalıştıkları saptanmıştır. Ailelerin ile içi iletişimi kurmada kullandıkları yollara ilişkin son görüşme sonuçlarına ilişkin beş ayrı temada görüşlerini belirttikleri saptanmıştır. Anne-babaların güven yoluyla (3), sevgi yoluyla (1), empati yoluyla (2), sağlıklı iletişim kurma basamaklarını kullanarak (7) ve saygı yoluyla (2) aile içi iletişimi kurmaya çalıştıkları ortaya konulmuştur.

Ön ve son görüşmede ortaya çıkan temalar incelendiğinde anne-babaların aile içi iletişim kurma yollarında ailelerin kullandıkları yolları çeşitlen-

dirdikleri söylenebilir. Ailelerin önceleri yalnızca dinleme, konuşma empati gibi yolları kullanırken eğitim sonrasında ise sevgi, güven, saygı empati gibi yolları söyledikleri ayrıca büyük bir çoğunluğunda sağlıklı iletişim basamaklarını takip etmek yoluyla iletişimi sağlamaya çalıştıkları söylenebilir. Bu da ailelerin AEP sonrasında iletişim basamaklarını tanıdıklarının, incelediklerinin ve bu konuda ilerleme kaydettiklerinin bir göstergesi olarak görülebilir. AÇEV'in (2008) yürüttüğü anne-baba eğitim programı sonrasında da anne-babaların iletişim kanallarının değiştiğini çocuklarına sevgi gösterme düzeyinin arttığı görülmüştür. AÇEV'in (2009) yürüttüğü bir diğer anne-baba eğitim programı sonrasında da ailelerin otoriter tutumlarını azaltıp, demokratik konuşarak iletişim yoluyla problemleri çözmeye odaklandıkları belirtilmiştir. Riley (2020) anne-baba eğitim programlarının anne-babaların otoriter tutumlarında değişiklik yarattığını, geleneksel anne-baba tutumlarından uzaklaştıklarını belirtmektedir. İnanılmaz Yıllar adlı anne-baba eğitim programı da benzer bir etkiyle kısa dönemde anne-baba-çocuk ilişkilerinin güçlendirmekte, anne-baba sosyal desteğini arttırmaktadır (Webster-Stratton, 2016). Bir diğer araştırmanın bulgularına göre de verilen anne-baba eğitimlerinin anne-babalarının çocuklarıyla olan iletişimlerini güçlendirdiğini göstermektedir (Özel ve Zelyurt, 2016).

Aile Eğitim Programına katılan anne-babaların aile içindeki rollerine ilişkin ön ve son görüşmelerden elde edilen temalarının dağılımı Şekil 7'de yer almaktadır.

Şekil 7. Aile Eğitim Programına katılan anne-babaların aile içi rollere ilişkin görüşleri

Şekil 7 incelendiğinde Aile Eğitim Programına katılan anne-babaların aile içi rollere ilişkin ön görüşmede tek rol (2), iki rol (3), üç rol (4) ve beş rol (3) şeklinde dört ayrı temada rollerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu rollerin sıklıkla anne, baba, eş, evlat, mesleki rol şeklinde olduğu saptanmıştır. Anne-babaların son görüşmede ise beş ayrı temada görüşlerini belirttikleri ve bu temaların tek rol (2), iki rol (3), üç rol (2), dört rol (1) ve beş ve daha fazlası (2) şeklinde olduğu belirlenmiştir. Bu rollerin son görüşmede sıklıkla anne, baba, eş, evlat, mesleki roller ve toplumsal roller şeklinde olduğu saptanmıştır.

Ön ve son görüşme karşılaştırıldığında anne-babaların kendi rollerini AEP sonrasında daha derinleştirdikleri ve toplumsal rollerinin de farkına vararak rolleri üzerinde daha fazla düşünmeye başladıkları düşünülebilir. Aile eğitim programlarının genel amaçlarında biri de anne ve babalara rollerini benimsemeleri için yardımcı olmak, evliliğin rol ve sorumluluklarına ilişkin destek olmak, anne baba olmakla ilgili farkındalık yaratmak ve aile içi iletişim kalitesini artırmak olarak sıralanabilir (Ersay, 2013). Dolayısıyla eğitime katılan anne-babalar önceleri en fazla beş rol ifade ederken bazı anne-babaların beş ve daha fazla rolünü açıklayabildikleri söylenebilir. Bu da AEP'in anne-babaların rollerini tanınmasına yardımcı olduğunun göstergesi olduğu söylenebilir. Benzer şekilde "Benim Ailem Eğitim Programı"na katılan ve katılmayan aileler arasında anne ve babaların aile ilişkilerini algılamada anlamlı değişiklikler yarattığı ortaya çıkmıştır (Temel, 2003). Yalman (2014) ise aile eğitimi ile yetkin anne babalıklarının ve aile işlevlerinin geliştiğini tespit etmiştir. Sayın (2014) tarafından yapılan çalışmada aile işlevleri üzerinde olumlu etkiler gözlenmiştir. Alanda yapılan bir diğer çalışmada ise anne-baba eğitim programı sonrasında babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarının değiştiği ve sorumluluk aldıkları ve rollerin geliştiği görülmektedir (Pruet ve diğerleri, 2016).

4. Sonuç ve Öneriler

10 hafta boyunca alanında uzman kişilerce yürütölen Anne Baba Eğitimi Programı sonrasında anne-babaların iletişim konusunda kendilerini güçlendirdiği saptanmıştır. Ayrıca AEP'in ailelerin güçlenmesini sağladığı ve önceden ailelerin kendilerini yalnızca birkaç alanda yeterli ve güçlü hissederken eğitim sonrasında bu alanın genişlediği görölmüştür. Eğitime katılan anne-babaların aile içi iletişimin önemini kavradıkları ve çocuklarına bu yolla destek olmanın da aslında iletişimden geçtiğini fark ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca AEP sonrasında anne-babaların aile eğitimi programı içeriği sayesinde aile içi ilişkilerinde zorlandıkları konuları isimlendirmelerine destek

olduğu anlaşılmıştır. AEP sonrasında eğitime katılan anne-babaların aile içi iletişim kurma yollarında ailelerin kullandıkları yolları çeşitlendirdikleri, anne-babaların kendi rollerini tanımlamada daha derinleştirdikleri ve toplumsal rollerinin de farkına vararak rolleri üzerinde daha fazla düşünmeye başladıkları tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar AEP'in ailenin iletişim, rol dağılımı, psikolojik sağlamlık konularında ailelere olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Bu nedenle daha büyük örnekleme, kontrol ve deney gruplu ve kalıcı değişikliklerin incelendiği yeni çalışmaların planlanması, AEP'in diğer programlarla karşılaştırılması ve programın yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdulahakimoğulları, S., & Samancı, O. (2022). Aile eğitimi veren rehber öğretmenlerin kurslarda karşılaştıkları sorunların incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(234), 1343-1356.
- AÇEV. (2008). *Güneydoğu Anadolu Anne Destek Programı Değerlendirme Araştırması Raporu*. İstanbul: AÇEV.
- AÇEV. (2009). *Aile Eğitim Programları. Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Kongresi*. Ankara: AÇEV.
- Afrouz, G. A., Ahouri, M. Arjmand-nia, A. A., Gohabari-Bonab, Bagher., & Pourmohammadrıza-Tajrishi, M. (2015). The Effectiveness of positive parenting program (Triple-P) training on interaction of mother-child with intellectual disability. *Journal of Rehabilitation*, 16(2), 128-137.
- Arslan, A. & Ulaş, A. H. (2022). Değer odaklı aile eğitim programının anne babalık becerilerine, aile iklimine ve değer odaklı yaşama etkisi. *International Journal of New Approaches in Social Studies*, 6(1), 88- 109. <https://doi.org/110.38015/sbyy.1097582>.
- Bekman, S. (2000). *Eşit Fırsat Anne-Çocuk Eğitim Programının Değerlendirilmesi*. İstanbul: AÇEV Yayınları, No: 12. s. 11, 25-26.
- Bolat, E. Y., Gürsoy, F., & Strom, R. (2016). Öğretmen olarak anne baba envanteri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 961-970.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2021). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cavkaytar, A. (1998). Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretimi El Kitabı. *Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretimine Yönelik Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 199, 91-160.
- Chorpita, B. F., Yim, L. M., Donkervoet, J. C., Arensdorf, A., Amundsen, M. J., McGee, C., Serrano, A., Yates, A. Burns, J. A. & Morelli, P. (2002). Toward large-scale implementation of empirically supported treatments for children: A review and observations by the Hawaii empirical basis to services task force. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9(2), 165-190.
- Collins, D., Jordan, C., & Coleman, H. (2012). *An introduction to family social work (fourth edition)*. Brooks/Cole.
- Döpfner, M. & Lehmkuhl, G. (2002). Evidenzbasierte therapie von kindern und jugendlichen mit aufmerksamkeitsdefizit-/hyperaktivitätsstörung(ADHS). *Praxis Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 51, 419-440.
- Epstein, J. L. (1995). School/family/community partnerships. *Phi Delta Kappan*, 76(9): 701-712.

- Ersay, E. (2013). *Aile Eğitimi Programlarının Planlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi*. Z. F. Temel içinde, Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitimi aile katılım çalışmaları. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gordon, T. (2002). *Etkili Anababa Eğitimi: Aile İletişim Dili*. Sistem.
- Grindal, T., Bonnes Brown, J., Yoshikawa, H., Schindler, H. C., Duncan, G. J., Magnuson, K., & Shonkoff, J. P. (2016). The added impact of parenting education in early childhood education programs: A metaanalysis. *Children and Youth Services Review*, 70, 238-249. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.09.018>.
- Heinrichs, N., Hahlweg, K., Bertram, H., Kuschel, A., Naumann, S. & Harstick, S. (2006a). Die langfristige wirksamkeit eines elterntrainings zur universellen prävention kindlicher verhaltensstörungen. *Zeitschrift für Klinische Psychologie und Psychotherapie*, 35 (2), 82-96.
- Jenkins, M., Mazzucchelli, T.G., & Sofronoff, K. (2018). Building Bridges Triple P: Pilot study of a behavioural family intervention for adolescents with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities*, 76, 46-55.
- Johnston, J., & Halocha, J. (2010). *Early Childhood and Primary Education: Readings & Reflections*. New York: McGraw-Hill Education.
- Kandır, A. ve Alpan, Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları*. Yıl:10, Cilt:4, Sayı: 14. s.35.
- Kazdin, A. E. (1999). Parent management training:Evidence, outcomes and issues. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 38(9), 1165-1172.
- Kılıç, C. (2010). Aile eğitim programları ve Türkiye'deki örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 100-111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibudefd/issue/1498/18128>.
- Kimmet, E. (2003). *Baba Destek Programı. Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. Morpa Kültür Yayınları. İstanbul.
- Koç, M., Koçtürk, N. ve Zencir, T. (2022). Anne-baba eğitimi: ebeveynlerin eğitim deneyimleri ve gereksinimleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 1(111-120).
- Kumpfer, K. L., Magalhaes, C., & Ahearn Greene, J. (2016). *Strengthening Families Program*. In J. James & J. Ponzetti, Evidence-based parenting education: A global perspective (pp. 277-292). London: Routledge.
- Landy, S. & Menna, R. (2006). An evaluation of a group intervention for parents with aggressive young children: improvements in child functioning, maternal confidence, parenting knowledge and attitudes. *Early Child Development and Care*, 176 (6); pp. 605-620.

- Lau, Y., Htun, T. P., Wong, S. N., Tam, W. S. W., & Klainin-Yobas, P. (2017). Therapist-supported internetbased cognitive behavior therapy for stress, anxiety, and depressive symptoms among postpartum women: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Medical Internet research*, 19(4), e6712. <https://doi.org/10.2196/jmir.6712>.
- MEB, (2013). *Aile Eğitimi Programlarının (0-18 Yaş) Değerlendirilmesi Araştırması*. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Mendel, W., Tomasello, N., & Nochajski, T. (2012). Building evidence for a prevention focused education program targeting parents of infants and toddlers. *Journal of Family Social Work* (15), 272-287.
- Mendel, W., Tomasello, N., & Nochajski, T. (2012). Building evidence for a prevention focused education program targeting parents of infants and toddlers. *Journal of Family Social Work* (15), 272-287.
- Milli Eğitim Şûrası. (2014). *Geçmişten Günümüze Millî Eğitim Şûraları*. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuz-mill-egitim-sralari/icerik/328>.
- Müderrişoğlu, S. (2014). *Türkiye’de 0-8 Yaş Arası Çocuklara Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Bernard van Leer Vakfı.
- Myers, R. (1996). *Hayatta Kalan On İki*. (A. Bakay ve E. Ünlü, çev.). Ankara: AÇEV.
- Nicholson, B., Anderson, M., Fox, R. & Brenner, V. (2002). One family at a time: a prevention program for at-risk parents. *Journal of Counseling & Development*. 80(3); pp. 362-371.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Aile ve Toplum Dergisi*, 6(21): 9-16.
- Özel, E. & Zelyurt, H. (2016). Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkilerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0 (36). DOI: 10.21560/spcd.60151.
- Pehrson, K, L & Robinson, C. C. (1990). Parent education: does it make a difference? *Child Study Journal*, 20(4), 221-236.
- Petermann, E., Helmsen, J. & Koglin, U. (2010). *Expansive verhaltensstörungen*. *Monatsschrift Kinderheilkunde*, 158, 22-27.
- Popkin, M.H. (1993). *Active Parenting Today for Parents of 2 to 12-Year-Olds*. Atlanta, GA: Active Parenting.
- Pruett, K., Pruet, M. K., Pape Cowan, C., & Cowan, P. (2016). *Supporting Father Involvement Project- A Value-added Co-parenting Program*. J. James, ve J. Ponzetti içinde, Evidence-based parenting education- a global perspective (s. 176-191). New York and London: Routledge.
- Riley, D. (2020). *Some Principles for Designing Effective Parenting Education/ Support Programs*. Wisconsin Family Impact Seminars: <http://wisfami>

- lyimpact.org/wpcontent/uploads/2014/10/s_wifis03c02.pdf adresinden alındı.
- Rizo, C. F., Macy, R. J., Ermentrout, D. M. & Özmen, S. K. (2013). Anne-baba eğitimi programının çocuklardaki davranış sorunları ve anne-babaların depresyon düzeylerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38(167).
- Sağır, M. (2020). *Aile Eğitiminin Önemi, Hedefleri ve İlkeleri içinde Aile Eğitimi*. Editör: Durdağı Akan, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Sanders, M. R., Markie-Dadds, C., & Turner, K. M. T. (2003). Theoretical, scientific and clinical foundations of the triple p-positive parenting program: A population approach to the promotion of parenting competence. *Parenting Research and Practice Monograph*, 1; 1-21.
- Sayın, U. (2014). *48-72 aylık çocuklardaki saldırganlık davranışlarına müdahale yöntemi olarak ebeveyn eğitim programı geliştirilmesi ve etkililiğinin incelenmesi* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Schrott, B., Kasperzack, D., Weber, L., Becker, K., Burghardt, R., & Kamp-Becker, I. (2019). Effectiveness of the stepping stones triple p group parenting program as an additional intervention in the treatment of autism spectrum disorders: Effects on parenting variables. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(3), 913-923. <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3764-x>.
- Şahin-Tezel, Ş., & Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? aile eğitim programları neden önemlidir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 12(12), 7-12.
- Temel, Z. F. (2003). *Aile Eğitimi Modeli- Dünya'da ve Türkiye'deki Uygulamalar*. İstanbul: AÇEV Yayınları.
- Tönbul, Ö. (2019). Aile danışmanlığı sürecinde ve kuramlarında amaç oluşturma. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2 (1), 76-95.
- Tuijl, C. V. & Leseman, P. M. (2004). Improving mother-child interaction in low-income turkish-dutch families: a study of mechanisms mediating improvements resulting from participating in a home-based preschool intervention program. *Infant and Child Development*, 13; pp. 323-340.
- TÜİK. (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632>
- Üstünoğlu, Ü. (1991). *Aile Eğitimi Paneli* (İ. Çayboylu, ed.). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Genel Yayın No: 22, 80-89.
- Webster-Stratton, C. (2016). The Incredible Years Parent Programs- methods and principles that support program fidelity. J. James, & J. Ponzetti içinde, *Evidence-based parent education: A global perspective* (s. 143-160). New York and London: Routledge.

- Yalman, D. (2014). *MEB aile eğitim programına katılan ve katılmayan okul öncesi eğitim çağında çocuğu olan annelerin aile eğitim programlarından beklentileri ve görüşleri* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Yıldırım, B. (2020). Sosyal hizmet uygulamasında Bowen'ın aile sistemleri yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 287-312. DOI: 10.21560/spcd.vi.508699.
- Yuen, L. H. (2017). Personal growth and development of parent leaders through a group parent education program. *Teacher Development*, 21(4), 547-560.